

RAPPORTER

79/26

**OM HUSHOLDNINGERS ØKONOMI
OVER LIVSLØPET**

EN METODESTUDIE

AV
ODD SKARSTAD

**STATISTISK SENTRALBYRÅ
OSLO**

RAPPORTER FRA STATISTISK SENTRALBYRÅ 79/26

OM HUSHOLDNINGERS ØKONOMI
OVER LIVSLØPET - EN METODESTUDIE

AV
ODD SKARSTAD

OSLO 1979
ISBN 82-537-1061-5
ISSN 0332-8422

FORORD

Denne rapporten er et forsøk på en metodestudie av private husholdningers økonomi over livsløpet. Det er nyttet statistikk fra undersøkelsene om forbruk, inntekt og formue i 1973.

Statistisk Sentralbyrå, Oslo, 9. november 1979

INNHOOLD

	Side
1. Innledning	6
2. Om fordeling av forbruket over livsløpet	7
3. Noen empiriske resultater	7
4. Forbruk og formue i nyttefunksjonen	11
5. Nærmere om nytten av formue	12
5.1. Generelt	12
5.2. Avkastning av formue	13
5.3. Treghet i tilvenningen av forbruket	14
5.4. Testamentmotivet	15
5.5. Glede ved å ha formue	15
5.6. Noen foreløpige konklusjoner	17
6. Varige goder	18
6.1. Bruk av bolig	18
6.2. Boligen som formuesplassering	21
6.3. Andre varige goder	23
7. Valghandlinger på lang og kort sikt	24
7.1. Generelt	24
7.2. Tilpasning på lang sikt	24
7.3. Tilpasning på mellomlang sikt	25
7.4. Tilpasning på kort sikt	25
8. Eksempler på husholdningers tilpasning og øyeblikkelig virkning av offentlige tiltak	26
8.1. Inntektsvirkning av endrede skatteregler for husholdninger med og uten selveid bolig .	26
8.2. Inntektsvirkning for husholdninger på forskjellige stadier i livsløpet	28
9. Om nyttefunksjon og atferd	30
Litteratur	33
Vedleggstabeller	35
Vedlegg	
Utgitt i serien Rapporter fra Statistisk Sentralbyrå (RAPP)	38

1. INNLEDNING

Formålet med denne rapporten er bl.a. å drøfte noen teoretiske tankeskjemaer som vi mener kan være nyttige ved analyser av data fra forbruksundersøkelser og fra inntekts- og formuesundersøkelser.

Det er nå mer enn 70 år siden de første forbruksundersøkelsene ble gjennomført i Norge. De første undersøkelsene ble foretatt blant noen av de materielt sett dårligst stilte gruppene i samfunnet, særlig arbeiderfamilier i byene. En ønsket bl.a. å studere kostholdet, for å se om mengden og sammensetningen av maten var forsvarlig.

Formålene med forbruksundersøkelsene er nå mer mangfoldige, men fortsatt er levekårsstudier en meget viktig oppgave, som bør ivaretas på en tilfredsstillende måte. Selv om undersøkelsene fortsatt i betydelig grad benyttes til kostholdsstudier, er det unektelig andre sider ved levestandarden som er vel så mye i sentrum for interessen i dag. Dette henger bl.a. sammen med at inntektsandelen som går til mat har vært sterkt avtakende for alle grupper av husholdninger i lange tider.

Studier av levestandard ut fra forbruksdata har ofte bestått i analyser av løpende forbruksutgifter (og inntekt). Slike studier av løpende inn- og utbetalinger for husholdningene har vært ansett som nokså nyttige i forbindelse med levekårsstudier.

Grunnen til dette er vel først og fremst at den vanlige husholdnings økonomiske disposisjoner lot seg beskrive nokså fullstendig via pengestrømmene inn til og ut fra husholdningen (medregnet varer fra egen produksjon). Virkeligheten var nokså enkel, i en viss forstand.

Inntrykket i dag, derimot, er at studier av pengestrømmene gir mer begrenset informasjon. Dette er fordi det er så mange andre forhold som spiller stor rolle for husholdningenes økonomi enn bare strømmene inn og ut. Vi skal nevne noen.

Velstandsøkningen har ført til at formuesforholdene er mer interessante enn den gang folk flest levde mer fra "hånd til munn". Særlig skyldes vel dette realinvesteringer i bolig, bil, hytte osv. og andre varige gjenstander. Av denne grunn vil også forhold som verdiendring på realaktiva, avkastning på finansaktiva og rentesatser på gjeld være interessante størrelser når inntektsfordeling og velstandsutvikling skal analyseres.

Akkumuleringen av formue og varige gjenstander er en prosess som skjer gradvis over livsløpet. Det er utviklet teorier om husholdningenes atferd over livsløpet - her kalt verditeoriene (på engelsk: *wealth theories*). En søker der å forklare størrelsen og fordelingen av forbruket over livsløpet ved hjelp av den totale livsinntekten for individet/husholdningen.

Professor Trygve Haavelmo har i et arbeid foreslått å la husholdningenes formue inngå som en egen variabel i nyttefunksjonen, ved siden av forbruket. Dette kan også oppfattes som en variant av verditeorien, om forbruksfordeling over livsløpet.

I denne rapporten blir visse sider ved Haavelmos ide diskutert ut fra økonomiske og institusjonelle forhold i dagens Norge. Det er også antydning noe om mulige praktiske tillempninger som er ønskelige hvis teorien skal konfronteres med data som vi har eller data som kanskje kunne skaffes.

Det er også noen rent empiriske studier i denne rapporten. Forbindelsen mellom de empiriske og de mer teoretiske betraktningene er ikke særlig klar og entydig. Rapporten foregir heller ikke å være noen som helst komplett utredning om hvilke tankeskjemaer som med fordel kan nyttes ved livsløpsstudier.

Formålet har snarere vært å forsøke å gi støtet til videre innsats, kanskje først og fremst empiriske studier. Denne innsatsen kan tenkes å foregå i Statistisk Sentralbyrå, men ikke nødvendigvis der. Det er nærliggende å tro at andre forvaltningsorganer, f.eks. forskjellige departementer, kan ha problemstillinger omkring husholdningenes økonomi, og som de ønsker utredet. Initiativ til analyser bør da komme derfra.

Når det gjelder kapittelinnvidlingen, er husholdningenes forbruksfordeling over livsløpet kort behandlet i kap. 2 og 3 med utgangspunkt i den såkalte verditeorien. I kap. 4 og 5 er professor Haavelmos teori om at formuen må antas å ha en selvstendig nytteverdi drøftet en del. Kap 6 handler om de varige godenes - og særlig boligens - plass i husholdningenes nyttevurdering.

I kap. 7 er husholdningers valgmuligheter på henholdsvis kort og lang sikt kort omtalt. Kap. 8 nyttes til å skissere noen eksempler på effekten av offentlige tiltak for inntektsfordelingen mellom grupper av husholdninger. Kap 9 inneholder noen betraktninger omkring nyttefunksjoner og atfersrelasjoner.

2. OM FORDELING AV FORBRUK OVER LIVSLØPET

Et emne som har interessert mange som har arbeidet med økonomisk teori er å finne fram til hypoteser om hvordan konsumentene fordeler forbruket over livsløpet. Det har vært vanlig å ta utgangspunkt i de såkalte verditeoriene. De mest kjente bidragsyterne innen dette emne har vært Fisher, Friedman, Modigliani og Brumberg, Ando og Modigliani (se f.eks. 1 side 5).

Hovedpoenget i teorien er at konsumentene vil søke å allokere forbruket sitt over livsløpet på en måte som maksimerer deres samlede livsnytte (med en gitt livsinntekt). Videre blir det ofte antatt (bl.a. av Modigliani) at konsumentene bruker opp hele livsinntekten sin; dvs. at de ikke etterlater seg noe. Friedman formulerte sin "permanent income hypothesis" i 1957. Han antar at forbruket er en funksjon av "permanent income" - av langtidsinntekten, dvs. av inntekten som individet/husholdningen har i det lange løp. Tilfeldige kortsiktige inntekter ("transitory income") skal derimot ikke influere på konsumet, hevdes det i en versjon av teorien.

Konsumet er ofte blitt definert som verdi av bruk av godene. Det vil si at konsumet består av ikke-varige goder og slitasje/forringelse av varige goder.

Verditeoriene er blitt kritisert fordi de forutsetter en høyst urealistisk grad av forutseenhet og rasjonell atferd fra husholdningenes side. Andre har forsvart teoriene med at hovedinnholdet ikke behøver være verdiløst selv om konsumentene kanskje anvender tommelfingerregler og gjør mange mistak i sine forsøk på å handle rasjonelt. Det er også framsatt hypoteser som modifiserer de rendyrkede verditeoriene, f.eks. at husholdningene har en kortere horisont enn (forventet) gjenstående levetid når de fastlegger nåværende forbruk.

I kapittel 4 vil vi omtale en teori som inkluderer både konsum og formue i nyttefunksjonen (Haavelmo). Men først skal vi (i neste kapittel) sammenholde verditeoriene med noen data fra forbruksundersøkelsen og inntektsundersøkelsen.

3. NOEN EMPIRISKE RESULTATER

Det er ikke uproblematisk å bestemme seg for hvordan man bør gå fram når en hypotese eller teori skal konfronteres med empiriske data. Det er f.eks., som kjent, ikke mulig å slå fast at en teori er riktig ved hjelp av et datamateriale. Det kan naturligvis være andre grunner til at et datamateriale eventuelt stemmer med hypotesen.

Vi må først presisere hva som er verditeoriens innhold. Vi vil her se nærmere på en variant av teorien (Modigliani m.fl.):

1. Individet maksimere nytten av konsumet over livsløpet.
2. Individet bruker opp hele livsinntekten sin.
3. Individets yrkesaktive alder er kortere enn levestandarden. (Dette innebærer at det må ha noe igjen til pensjonsalderen - med mindre pensjoner etc. er "tilstrekkelig" til å leve av.)

Spørsmålet er nå: Hvordan skal man etterprøve (eventuelt teste) disse hypotesene? Det er for det første neppe meningsfylt å prøve å undersøke om individet maksimerer nytten. Det synes imidlertid

intuitivt fornuftig å tro at folk foretar en nyttemaksimering i en eller annen forstand i husholdningene, og antakelsen synes vanlig akseptert.

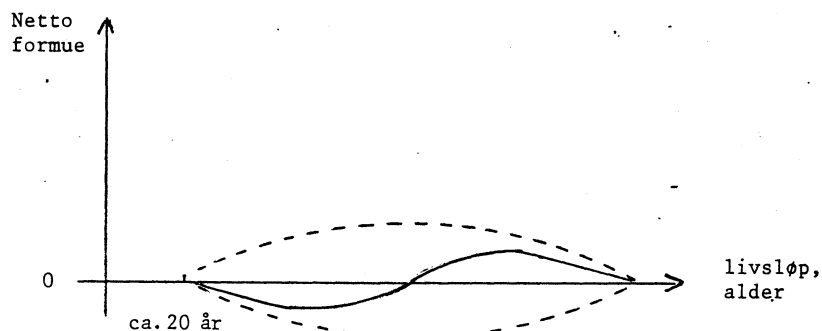
Punkt 2 sier at individet bruker opp hele livsinntekten sin. Dette må oppfattes som en slags rendyrket form at teorien. Det er vanskelig for et individ å forutsi nøyaktig når det kommer til å dø, og derfor kan man ikke vente at dette punktet vil være nøyaktig oppfylt. En kan tenke seg at innføringen av trygder og pensjoner gjør det lettere enn før å gå ut i null formue når man dør, fordi det ikke er nødvendig å ha lagt seg opp noe for alderdommen.

Når det gjelder formuens forløp over livstiden, kan det tenkes forskjellige hovedretninger, f.eks.:

1. Formuen øker fra det tidspunkt individet begynner å tjene penger, og avtar deretter mot alderdommen.
2. Formuen ligger rundt null hele livet igjennom.
3. Individet opparbeider tidlig en netto gjeld (f.eks. under utdannelsen) som siden nedbetales fram mot alderdommen.

Det kan også tenkes varianter av 1 og 3, f.eks. at individet først stifer gjeld, så nedbetaler denne og opparbeider en netto formue, som dertetter synker mot null. I følgende figur er forskjellige varianter inntegnet:

Figur 1

Vi vil nå studere formuens forløp over livsløpet ved hjelp av datamaterialet fra forbruksundersøkelsen 1973 og inntekts- og formuesundersøkelsen av samme år. Det kombinerte materialet fra de to undersøkelsene omfatter i alt 3 271 husholdninger. Forbruksundersøkelsen har husholdningen som enhet; dvs. at det er forbruket pr. husholdning (ikke pr. person) som blir kartlagt. Det er praktiske grunner til at man registrerer forbruket for hele husholdningen. Videre er det ofte naturlig å tenke på husholdningen som enheten i privatøkonomien, når det gjelder størrelser som inntekt, sparing, formue mv. Vi vil derfor nytte husholdningen som enhet.

Først skal vi betrakte variasjoner i formue pr. husholdning ved forskjellig alder på hovedinntektstakeren.

Tabell 1. Formue og gjeld pr. husholdning ved forskjellig alder på hovedinntektstakeren. Kroner

	Alle	Alder					
		Under 30 år	30-39 år	40-49 år	50-59 år	60-66 år	67 år og over
Bruttoformue 1)	94 400	41 500	100 300	127 500	115 300	83 200	77 500
Gjeld	40 800	30 600	68 100	67 800	46 600	20 100	13 400
Nettoformue	53 600	10 900	32 200	59 700	68 700	63 100	64 100
Personer pr. husholdning	2,90	2,75	4,06	4,02	2,95	2,20	1,75

1) I tilfeller hvor gjelden er større enn skattemessig bruttoformue er bruttoformuen satt til gjelden, dvs. at nettoformuen er satt lik null.

Det er selvsagt en mangfoldighet av forhold som ligger bak disse tallene, bl.a. stifting av familie, husbygging, ektefellers yrkesaktivitet, beholdning av varige goder, skattevesenets verdsetting av eiendom osv. Formuestallene bygger på skattedata; dette gjelder også fast einendom. Det kan nevnes at dersom man hadde lagt branntakst i stedet for skattetakst/formuesverdi til grunn for verdsettingen, ville formuestallene blitt vesentlig høyere (mer om dette i kap. 6).

Videre er å merke at oppstillingen omfatter alle grupper av husholdninger, også når det gjelder yrkesstatus. Tallene framkommer som et gjennomsnitt av selvstendig næringsdrivende, lønnstakere og ikke-yrkesaktive. Selvstendig næringsdrivende er en noe spesiell gruppe med hensyn til formue. Det kan like snart ha en naturlig sammenheng med næringsdriften (produksjonskapitalen) som med forbruksfordeling over tiden når selvstendig næringsdrivende har formue. Vi vil derfor nå holde selvstendig næringsdrivende utenfor og bare studere de øvrige - lønnstakere og ikke-yrkesaktive (2 805 husholdninger).

Formue er i praksis en nokså sammensatt størrelse. Realformue, f.eks. boliger, er ting som brukes, og det er vanskelig å tenke seg at verdien skulle gå ut i null ved dødsfall. Det kan en derimot tenke seg at finansformuen kan gjøre. Vi skal her se spesielt på bankinnskottene. Vi nytter en noe mer detaljert aldersinndeling enn foran.

Tabell 2. Bankinnskott pr. husholdning 1973 1)

Alder på hoved- inntektstakeren	Bankinnskott kr	Personer pr. husholdning
ALLE	13 700	2,80
Under 30 år	3 100	2,68
30 - 34 år	4 500	3,65
35 - 39 "	7 200	4,34
40 - 44 "	11 800	4,19
45 - 49 "	10 200	3,65
50 - 54 "	14 900	3,05
55 - 59 "	15 000	2,70
60 - 66 "	18 800	2,13
67 - 74 "	20 100	1,77
74 år og over	24 900	1,57

1) Innskott før fradrag av skattefrie beløp.

Oppstillingen viser at bankinnskott utgjør størst beløp for de eldste. Spørsmålet er hvordan dette skal tolkes. Det kan tyde på at de eldre (gjennomsnittlig) har et bevisst ønske om å ha en viss formue. Ved dødsfall blir den overtatt av andre ved arv.

Det kan se ut som at konsumentene (gjennomsnittlig) ikke går inn for å bruke alle sine midler i løpet av sitt liv. En maksimering av livsnyttan kan synes å innebære at det bør være igjen en viss formue. (Man kunne kanskje tro at behovet for å samle (likvid) formue ikke skulle være like stort under et godt utbygd stønadssystem (alderspensjon mv.).)

Det materialet vi nytter er et tverrsnittsmateriale. Det betyr at vi på et gitt tidspunkt sammenlikner husholdninger som er på forskjellige stadier i livsløpet. En må vente at husholdningens atferdsmønster endres etter hvert som samfunnsforholdene skifter. Det er derfor ikke sikkert man bør prøve å forutsi alt for sikkert hvordan formuesutviklingen blir seinere på grunnlag av et tverrsnittsmateriale. Materialet viser hvordan formuessituasjonen var i 1973 for grupper som ble født for et visst antall år siden. Aldersgruppene 67-74 og 75 år og over ble altså født rundt århundreskiftet. De personlige holdninger til sparing i gruppen vil sikkert være preget av de økonomiske kriser mv. som den har gjennomlevd.

Dersom vi hadde levd i et stasjonært samfunn, dvs. et samfunn uten utvikling i noen retning, ville det være lettere å trekke konklusjoner om allmenngyldig variasjon over livsløpet på grunnlag av et tverrsnittsmateriale.

Det er fremsatt forskjellige hypoteser om hvorfor folk - åpenbart med vitende og vilje - etterlater seg formue når de dør. En av disse går ut på at mange personer synes at noe av deres formue bør komme arvinger og folket for øvrig i fremtiden til gode ("testamentmotivet"). Folk må altså foreta en nytteavveining mellom egen anvendelse av goder og det som overlates til ettertiden. Ut fra dette blir størrelsen på det som etterlates fastlagt. Vi skal ikke her gå næyere inn på innholdet i denne teorien, men heller ta for oss en annen teori. Denne bygger på at ikke bare forbruket, men også formuen går inn i nyttefunksjonen.

4. FORBRUK OG FORMUE I NYTTEFUNKSJONEN

Trygve Haavelmo har formulert en teori [2] for konsumentenes tilpasning, som sier at individets nytte (U) er en funksjon av nåværende og forventet fremtidig konsum (C) og formue (F),

$$U = U(C, F)$$

Det er et valghandlingsteoretisk opplegg med avveining mellom løpende forbruk og formue. Haavelmo skriver i boken sin (side 100):

"Det er åpenbart en rekke forhold som kommer inn når det gjelder den "nytte" som individet kan ha av å sitte med formue (vi har altså foreløpig sett bort fra at han får noe renter av formuen). For det første kan formue som er lagt til side i en del av tiden, brukes til å skjøte på inntekten for å gi et høyere forbruk senere. Derneft vil det for de fleste mennesker føles som en større sikkerhet, noe som gir mer albuerom, å ha anledning, om det skulle være ønskelig, til å kjøpe noe som ikke kan betales med den løpende inntekt. Formuen kan også gi en direkte nyttefølelse, en glede ved å være velstående. Vi må her oppfatte denne nyttevirkingen av formuen som en strøm på linje med nytten av forbruket. Nyttens av formuen må altså oppfattes som "nytte pr. tidsenhet av å sitte med en viss formue". Hvordan skal vi så beskrive denne preferansestrukturen når det gjelder mulige forbruks- og formuesutviklinger? La oss for å gjøre dette se helt bort fra de beskrankninger som ligger på hvordan disse to utviklingene kan være i forhold til hverandre, og forsøke å tenke på hvordan individet helt fritt ville verdsette forskjellige alternativer når det gjelder forbruks- og formuesutvikling. Sett at $C'_i(t)$, $F'_i(t)$ er et par av tidsutviklinger for konsum og formue mellom t_0 og t_{0+w} , og at $C''_i(t)$, $F''_i(t)$ er et annet par av slike tidsutviklinger. Vi kan da tenke oss at individet ved å betrakte disse to alternative parene vil kunne si om det foretrekker det første framfor det andre eller omvendt, eller om to alternativene kan bli hipp som happ. Slike sammenlinkninger må en kunne tenke seg at individet kan gjøre for en rekke forskjellige alternative tidsutviklinger for forbruk og formue. Dette leder oss til å forutsette at individet har en preferansestruktur som likner på den vi opererer med i den vanlige statiske etterspørselsteorien, men hvor de tingene som det uttrykkes preferanser mellom ikke bare er visse mengde- eller verdi-størrelser på et bestemt tidspunkt, men derimot hele tidsutviklinger av slike størrelser i et visst tidsrom."

Hensikten hos Haavelmo er å etablere en konsumfunksjon. Når individet på et tidspunkt planlegger framtidig konsum, gjøres det på grunnlag av forventninger om framtidig inntekt. Og den framtidige inntekten forventes gjerne å være lik nåværende inntekt, eller å ha en bestemt utvikling i forhold til denne. Dette fører - under rimelige forutsetninger - til at forbruket i en periode kan antas å være en funksjon av inntekten i perioden og formuen (ved inngangen til perioden):

$$C_t = f(R_t, F_t)$$

I neste avsnitt blir husholdningens nytte av å ha formue diskutert noe nærmere.

Vi skal først kommentere kort følgende spørsmål: På hvilke måter skiller Haavelmos ideer seg fra verditeoriene nevnt foran (Modigliani m.fl.)? For det første synes det mindre vanskelig å forklare at eldre mennesker sitter med betydelig likvid formue dersom formuen inngår i nyttefunksjonen som et

gode i seg selv - som bl.a. gir nytte til individet ved bare å "være til".

Et annet poeng er behandlingen av den perspektiviske forkortningen. Hos Haavelmo er hovedpunktet at konsumenten på ethvert tidspunkt må foreta en fordeling av inntekten mellom konsum og formue. I den gjengse verditeorien er hovedpoenget at initialformue og inntektsstrømmen over livet por-sjoneres ut til konsum i de forskjellige delperioder. I og for seg kan godt formuen være negativ i visse perioder. Haavelmos opplegg med formuen i nyttefunksjonen innebærer antakelig et stabiliserende element i så måte. Formuen må antas å variere mindre, dvs. at forbruksnivået i større grad følger den løpende inntekten.

Et tredje forhold er rentenivåets betydning for tilpasningen av sparing og konsum. Vi har ovenfor antydnet at når formuen inngår i nyttefunksjonen, så er dt mindre sannsynlig at konsumet avviker strekt fra den løpende inntekten. Haavelmo antyder selv at rentens betydning for forbruksnivået er uklart (side 103):

"På den ene side må en anta at en høy rente i og for seg skulle gjøre det gunstigere å legge seg opp formue. Eller sagt på en annen måte, dyrere å ha forbruksutgifter i øyeblikket. På den annen side ser en at en høyere rentefot vil kunne bidra til at forbrukeren raskere kan nå fram til en viss høyde på formuen."

I sin behandling av Haavelmos idé antyder Y. Willassen (se [1], side 22) at man under nokså rimelige (?) betingelser kan utelukke rentenivået som forklaringsvariabel til konsumets størrelse (rentesatsen er ikke med i konsumfunksjonen).

Vi sitter med det inntrykk at man vanskelig kan gi generelle svar på spørsmål om husholdningens tilpasning av formuen, f.eks. rentenivåets betydning for tilpasningen. Det er antakelig nødvendig å skille mellom forskjellige typer formue, f.eks. bolig, annen realformue, bankinnskott. En bør trolig ha visse ideer om hvilke formål husholdningen har med å bygge opp formue av forskjellig slag, for å kunne stille opp hypoteser som det er meningsfylt å konfrontere med et datamateriale.

5. NÆRMERE OM NYTTEN AV FORMUE

5.1 Generelt

I avsnittet foran er husholdningenes tenkemåte og atferd i økonomiske saker forsøkt beskrevet ved hjelp av de tre hovedstørrelsene inntekt, konsum og sparing/formue. I det følgende vil vi se litt nærmere på formuens plass i nyttefunksjonen. Dette er et forholdsvis vanskelig emne, ikke minst når det gjelder de varige forbruksgodene, bl.a. det største av dem alle, privat eid bolig.

Haavelmo antyder i sin bok følgende betraktningmåte (side 91):

"Spørsmålet om atferdsmønsteret for kjøp av varige forbruksgoder er et meget komplisert og lite utforsket område. Vi vil heller ikke her forsøke å gå mer i detalj på dette området, men nærmest forsøke å "lure oss unna" hele problemkomplekset ved følgende noe drastiske antakelser: Vi vil gå ut fra at når det gjelder kjøp av virkelig "store" forbruksvaregjenstander, så kan vi oppfatte dette på lik linje med anskaffelse av produksjonskapital slik at kjøperen da egentlig selger de tjenester som forbruksvaregjenstandene yter til seg selv som forbruker. En huseier vil vi altså forsøksvis oppfatte som en produsent som leverer bolig-tjenester. Forbruksutgifter til bolig blir da i denne forbinding å regne som bare løpende utgifter. Det samme vil vi anta gjelder for biler og slike ting."

Vi kan her tenke oss at vi får valghandlinger mellom forskjellige måter å finansiere konsumtjenester på. Hvorvidt en familie velger å bygge og bo i eget hus eller bo i leid bolig, kan formuleres som et kostnadsspørsmål, som avhenger av byggekostnader, husleienivå, rentestats på lån e.l. Tilsvarende betrakningsmåte kan gjøres for valg mellom egen bil og bruk av buss og drosje, valg mellom å eie eller leie hytte osv.

Vi ser lett at jo mindre kostnader det er forbundet med å finansiere en konsummengde, desto mer blir det igjen av en gitt inntekt til å øke formuen. Og tilsvarende: For gitt inntekt og sparing blir konsummengdene større jo mindre kostnadskrevende de finansieres.

Haavelmo antyder selv at hans antakelser kanskje er noe drastiske. På hvilke punkter kan det tenkes at de er det? Formuens plass i nyttefunksjonen er antakelig et vanskelig punkt. Vi vil nå se nærmere på hvilke formål en husholdning kan ha med å samle formue.

5.2 Avkastning av formue

Det mest kjente og nærliggende motiv for å samle formue, ifølge økonomisk teori og tankegang, er at formue gir avkastning. Ved finansformue er dette i form av renter og annet utbytte.

Det er vel en nokså generell oppfatning at finansplassering ikke har vært særlig innbringende de siste decenniene i vårt land, i hvert fall ikke når det gjelder den vanligste plasseringsmåte - bankinnskott. Derfor er det ikke så trolig at inntektsmotivet har vært særlig dominerende. Skjønt, man kan vanskelig vite; motivet kan i betydelig grad ha vært å skaffe inntekt, selv om mulighetene for slik inntekt ikke har vært gode. Det kommer an på hvilken innsikt husholdningene har hatt i finansielle spørsmål. Det kan også nevnes at myndighetene har oppfordret til finanssparing blant privatfolk, bl.a. ved utstedelse av statsobligasjoner.

Ved realformue, f.eks. bolighus, er avkastningen verdien av tjenestene som formuen yter. Det har vært hevdet at det er klare kostnadmessige fordeler for husholdningen ved å bo i selveid bolig 1). Egen arbeidsinnsats ved bygging er skattefri dersom byggingen utføres på fritiden, dvs. ved siden av annet inntektsgivende arbeid. Innsatsen er heller ikke pålagt sosiale utgifter. Videre er renter på lån fradragsberettiget ved inntektsbeskatningen. (Husleie som leieboere betaler er derimot ikke fradragsberettiget.) Følgende oppstilling viser fordelingen av husholdningene etter eie-/leieforhold i 1973 (3 271 husholdninger):

<u>Eie-/leieforhold</u>	<u>Prosent</u>
ALLE	100,0
Selveid bolig	59,7
Leid bolig med innskott	19,0
Leid bolig uten innskott	15,6
Tjenestebolig, forpakter- bolig, kårbolig	5,7

Innskottsboliger omfatter boligsamvirke. Hvis vi regner med innskottsboliger, ser vi at nærmere 80 prosent av husholdningene "eier" hele eller en del av boligen (59,7 + 19,0).

Enten boligen finansieres ved beboerns egen kapital eller ved låneopptak, vil sparing ofte være en naturlig følge av et umiddelbart behov for bolig tjenester. Vi får en årsaksrekkefølge: Behov for bolig → behov for en viss egenkapital ved starten og seinere sparing ved avdrag på lån → økende formue.

Av dette kan man tenke at sparing (f.eks. ved avdrag på lån) minst like mye er en nødvendig følge av et aktuelt behov for bolig tjenester som et spørsmål om fordeling av konsumet over tid. Det kan

1) I kap. 8.1. vil emnet bli delvis berørt ved hjelp av empiriske data.

da være forvirrende å oppfatte konsum og formuesøkning som konkurrerende anvendelser av inntektene. En kan ved rene lønnsomhetsbetrakninger komme til at husholdningen må spare for å ha et høyt konsum nå. Formelt kan vel forholdet betraktes som at lånt og egen kapital gir høy avkastning i form av bolig tjenester og således representerer et tilskott til inntekten.

En del av husholdningenes formue består av andre varige gjenstander enn boligen. Dette omfatter bl.a. husholdningsutstyr, møbler og annet inventar, privat bil osv. Mange av disse godene er vanlige hos de fleste husholdningene her i landet i dag 1). Den vanligste - og i mange tilfelle i praksis den eneste mulige - måten å disponere disse godene på, er å kjøpe dem. Bil kan riktignok leies og kanskje noen av de andre godene også, men av kostnadmessige årsaker er dette neppe særlig aktuelt.

Vi har hittil konsentert oss om formuen som et middel til å øke nåværende (og framtidig) konsum. Vi har sannsynliggjort at det som et ledd i dette er nødvendig for husholdningene (under norske forhold) å bygge opp en viss formue. Den primære hensikt med realformuen blir å skaffe (billige) konsumtjenester i øyeblikket. Formuen har ikke som følge av dette nødvendigvis noen selvstendig nytteverdi. Vi skal komme tilbake til spørsmålet om formuens plass som et selvstendig element i nyttefunksjonen.

5.3 Treghet i tilvenningen av forbruket

Det er nokså ofte antatt at det er en viss treghet i husholdningenes tilpasning av forbruket. Særlig har det vært en vanlig oppfatning at konsumentene har problemer med å sette ned forbruket etter først å ha vent seg til et høyere forbruk. Det kan antakelig også være en viss treghet i tilpasningen den andre veien. Dette gjelder trolig i størst grad eldre mennesker, som kan tenkes å ha "stivnet" i sitt tidligere forbruksmønster i betydelig grad.

Vi så i kapittel 3 at særlig de eldre har relativt store bankinnskott, størst i husholdninger med hovedinntektstakeren over 75 år - kr 24 900 i gjennomsnitt i 1973. En forklaring kan være at konsumet til de eldre ikke har fulgt med tiden - og med de økninger i pensjoner mv. som har funnet sted. Konsumvanene kan ha blitt dannet og fastlåst under forhold med lavere inntekter. Det blir da den tidligere inntekten mer enn den løpende inntekten som bestemmer nivået på konsumet. Formuen - representert ved bankinnskott eller ved kontantbeholdning - vil da øke nærmest av seg selv når pensjonssettsene øker.

Antakelsen foran går ut på at formuesøkningen ikke er utslag av særlig bevisste handlinger hos de eldre konsumentene. I den grad dette er riktig kan man stille spørsmålet om det er rimelig, og om det gir oss bedre innsikt i spareatferden, når vi setter formuesnivået inn som en egen størrelse i nyttefunksjonen. Svaret blir trolig nei; vi må antakelig se på andre mulig beveggrunner som folk kan ha for å samle formue. Mer om dette i de følgende avsnittene.

Det som er sagt her kan ha en viss interesse i forbindelse med diskusjoner om det generelle nivået på alderpensjoner o.l. Er det slik at de eldste generelt ikke klarer å bruke opp inntekten sin? Forbruks- og inntekts- og formuesundersøkelsen 1973 viser følgende tall for enslige og ektepar uten barn (se [3]):

1) Husholdningenes beholdning av større varige goder har endret seg mye de seinere tiår. Her er noen eksempler:

<u>Husholdninger med</u>	<u>1967</u>	<u>1973</u>
Privat bil (prosent)	40,4	54,0
Hjemmefryser "	33,7	66,2
Kjøleskap "	70,2	89,0

Andelen av husholdninger med de forskjellige godene avhenger mye av når de kommer på markedet, inntektsforhold mv.

Hovedinntektstaker		Enslige		Ektepar uten barn	
		Under 40 år	67 år og over	Under 40 år	67 år og over
Disponibel inntekt	Kr	21 200	15 700	43 300	26 800
Total forbruksutgift	"	21 300	12 800	41 700	23 600
Bankinnskott	"	1 900	15 400	6 600	24 100

Det kan kanskje se ut til at de eldres "behov" er lite, i en viss forstand. Et nærliggende - og litt dristig - spørsmål er om det har noen stor hensikt å øke satsene ved alderspensjoneringen? På den annen side kan det tenkes at en økning av satsene ikke vil gi seg utslag i noen øyeblikkelig sterk økning i etterspørselen (men først markere seg som etterspørselsøkning etter dødsfall og arv).

5.4 Testamentmotivet

Ett motiv for å samle formue og som er en del behandlet i litteraturen er det såkalte testamentmotivet. Dette går kort sagt ut på at folk føler en viss glede ved å legge til side en del av sin inntekt for at etterslekten skal få nyte godt av den. Vi skal ikke forsøke å vurdere denne hypotesen særlig grundig, bare antyde at slike motiver antakelig var vanligere før enn nå. Tidligere følte nok ofte medlemmene i en slekt seg mer sveiste sammen som en enhet enn tilfellet er i våre dager. Det kunne da være en mer naturlig oppgave å samle rikdom til familien og slekten, ikke bare for at den skulle komme til nytte i deres egen tid, men også for kommende generasjoner.

Det er selvsagt svært vanskelig å avgjøre ut fra et datamateriale hva som kan være motivene for å spare, f.eks. for at eldre mennesker har betydelige bankinnskott. I neste avsnitt foran ble treghet i tilpasningen av konsumet - kombinert med pensjonsøkningen - anført som en mulig forklaring. Det kan meget vel tenkes at dt bak tallene også ligger et innslag av testamentmotiv.

5.5 Glede ved å ha formue

I sitatet fra Haavelmo i kap. 4 foran er nevnt følgende former for glede som formuen kan tenkes å gi:

- Formuen kan brukes til å skjøte på inntekten for å gi et høyere forbruk seinere.
- Formuen gir sikkerhet for folk, ved at de kan - om ønskelig - kjøpe ting som ikke kan dekkes av den løpende inntekten.
- Formuen kan gi en direkte nyttefølelse, en glede ved å være velstående.

Pkt. a

Det første punktet går ut på at man sparer for seinere bruk. En kan tenke seg at dette gjelder sparing til bestemte formål (gjerne til et varig forbrugsgode, en lengre reise mv.) eller også for å kunne oppnå et generelt høyere løpende konsum enn inntekten i seinere perioder. Det siste er trolig mest utbredt ved en forventet inntektsnedgang eller forventet økning i familiestørrelsen. Det vanligste er nok at det spares for bestemte formål. Mange vil hevde at for å klare å spare noe særlig, må man ha bestemte konkrete mål for sparingen. (En nokså vanlig måte å tvinge seg til å spare er ved kjøp på avbetaling, f.eks. kjøp av privat bil.) Hvis vi på et gitt tidspunkt undersøker et tilfeldig utvalg av husholdninger, vil det alltid være noen som holder på å spare til et bestemt formål, og som (bl.a.) av denne grunn har en viss finansformue.

Her er det grunn til å kommentere formuesbegrepet litt nærmere. I opplegget til Haavelmo er beholdningen av varige goder betraktet som en del av formuen, mens konsumet er bruket av de tjenestene som godene yter. Bilen i eksemplet ovenfor er altså en del av formuen. Siden formålet i pkt. 1 er å bruke formuen til å skjøte på inntekten seinere, kan det se ut som at det i praksis først og fremst har vært tenkt på formue i likvide midler.

Tankegangen kan kanskje også anvendes på realformue: Hensikten med å ha formuen (godene) er at man har - men også i framtidige periode kommer til å få nytte av den, og at formuen på denne måten "skjøter på" seinere inntekt. Denne tolkningen virker vel imidlertid litt kunstig. Vi tror heller at beholdningen av godene enklere kan ses på som den billigste - og i praksis kanskje den eneste - måten å oppnå disse tjenestene på, og at betraktningmåten i avsnitt 2 i dette kapitlet er mer naturlig å anvende.

Dette punktum - om å ha formuen for å skjøte på inntekten seinere - kan naturlig omtales sammen med den tradisjonelle betraktningmåten, som går ut på at konsumentene planlegger å porsjonere ut livsinntekten sin til forbruk i de forskjellige år på den måten som de mener vil maksimere livsnyttens (jfr. Modigliani m.fl.). Prinsipielt sett er det tenkelig at det vil være vanskelig å oppnå en stor negativ formue 1). Det er som regel ikke lett å få lån uten å "ha noe" - uten å kunne stille en viss sikkerhet.

Ett viktig unntak i vårt samfunn er lån i forbindelse med utdanning (studielån). I denne perioden av livsløpet er det ikke lenger uvanlig å ha en betydelig negativ formue.

Poenget med å ha formue for å skjøte på inntekten seinere kan likne litt på de såkalte "transaksjonsmotive" i næringslivet, dvs. at det er et visst behov for kasse for løpende inn- og utbetalinger. Husholdninger (såvel som bedrifter) med stor omsetning har gjerne også større behov for kasse enn andre.

(I næringslivet blir det ansett som en ulempe å ha et stort transaksjonsbehov, fordi kontantbeholdningen og innskudd på foliokonto ikke gir noen avkastning.) For en husholdning kan det være ønskelig å ha råd til å ha en viss del av formuen i likvide midler, fordi dette gir en følelse av sikkerhet. Det kan derfor være naturlig å se dette i sammenheng med neste punkt. b.

Pkt. b

I dette punktet sies det at husholdningen ønsker å ha en viss formue fordi dette gir mulighet til - om ønskelig - å kjøpe ting som de løpende inntekten ikke gir rom for. Og her kan vi trolig føye til: for å kunne møte uforutsette uttellinginger. I vårt moderne samfunn kan det skje mye som påfører folk uttellinginger de ikke hadde regnet med. Det kan derfor gi en nyttefølelse i form av trygghet å ha noe i reserve.

I likhet med det som er sagt under pkt. a vil det være mest hensiktsmessig å ha formuen i likvid form for dette formål. Det blir da igjen behov for mer nyanserte begreper enn bare netto formue e.l.

Pkt. c

Det sies her at konsumenten ønsker å ha en viss formue fordi det gir glede å være velstående. Velstand i samfunnsøkonomisk forstand er nok ofte forbundet med inntekten. Men tradisjonelt - og for folk flest - blir rikdom for personer helst assosiert med formuen.

Gleden ved formuen kan være av flere slag. Vi har allerede i punktet foran omtalt gleden ved den trygghet som formuen gir. Videre kan det være at noen føler en enda større glede dersom formuen er så stor at de nær sagt føler seg mer enn trygge.

Det er ovenfor tenkt på en slags "indre glede" ved å betrakte seg selv som velstående. Imidlertid er det en annen type glede ved velstand som ofte blir tillagt mange av oss, nemlig en viss glede ved å la omgivelsene få lov til å betrakte vår rikdom. Det er en nokså vanlig oppfatning at denne egenkapen er nye ubredt i vår egen kultur. Kanskje er det ikke først og fremst et sterkt ønske om å være "bedre" enn andre, men gjerne heller ønske om i hvert fall ikke å være så mye dårligere, f.eks. så

1) En annen sak er at "lav" vurdering av fast eiendom ofte i praksis kan føre til negativ nettoformue ved skattelikningen.

noenlunde å holde tritt med naboene. Dette resonnementet ligner sterkt på den gamle tanken om at også forbruket til andre (f.eks. naboenes) påvirker ens egen nytte.

Den indre glede ved velstand som ble omtalt foran, kan trolig generelt oppnåes uavhengig av om formen er holdt som finans- eller realaktiva. Annerledes er det med den andre type glede, som kanskje kan kalles "demonstrasjonsmotivet". Formuen må være synlig for andre for at den skal gi slik nytte, dvs. at den i praksis må være i form av relaktiva.

Det er ellers grunn til å kommentere poenget med realaktiva og demonstrasjonsglede litt nærmere. Behovet for å markere sin velstand overfor omgivelsene vil neppe bare gi seg utslag i ønske om å ha formue, men kanskje like meget i ønske om å vise et visst forbruk. Det er vel noe slikt som i dagligtale blir omtalt som forbruker- eller kjøperpress. Dersom en betrakter inntekten som en utenfra gitt størrelse, er det antakelig usikkert om demonstrasjonsmotivet bidrar til at husholdningen tilpasser seg med høyere formue enn den ellers ville gjøre - og tilsvarende lavere forbruk. (Et "press" på husholdningen for å fremstå som velstående kan kanskje snarere føre til et økt tilbud av arbeidskraft i den hensikt å øke inntekten.) Det er for øvrig her nokså avgjørende hvor en trekker grensen mellom varige forbruksgoder - som inngår i formuen - og goder som ikke betraktes som varige.

Det kan se ut som at trygghetsfølelsen ved å ha formue er den mest udiskutable begrunnelsen for at husholdningen må antas å ha en direkte nytte av å ha formue. (I tillegg kommer som nevnt foran nytten ved å bruke formuesgjenstander.) Dette er et klart nytt element sammenliknet med den tradisjonelle antakelsen at folk bare tar i betraktning sitt framtidige løpende forbruk når de foretar sine privatøkonomiske disposisjoner. Det er gitt gode grunner for at folk også legger planer om formuen.

De andre grunnene for å tro at husholdningene planlegger formuen - å skjøte på framtidig inntekt og gleden ved å være velstående er noe mer diskutabile og vanskeligere å plassere i bildet av husholdningens atferd, eller også er de ikke fullt så lette å akseptere.

5.6. Noen foreløpige konklusjoner

I litteraturen om konsumentenes tilpasning nyttes nokså enkle og vel definerte begreper. Det defineres gjerne en logisk og grei sammenheng mellom de sentrale begrepene: $\text{inntekt} = \text{konsum} + \text{sparing}$. Inntekten i en periode representerer verdien av goder som konsumenten kan skaffe seg (uten å røre ved formuen); konsumet er det som brukes opp i perioden, og sparingen er det som eventuelt blir igjen til seinere bruk. Videre er formuen lik akkumulerte sparte verdier. Denne betraktningssmåten er logisk og grei; den gir et teoretisk utgangspunkt for å resonere omkring husholdningers konsumatferd - også atferden over livsløpet.

Som det så ofte kan være tilfelle, oppstår det vansker når en skal anvende teoriene på virkeligheten. Vi har foran behandlet noen problemer med varige forbruksgoder, særlig selveid bolig. Godene representerer formue samtidig som de yter konsumtjenester, noe som gjør at begrepene ikke er så lette å behandle i vanlig valghandlingsteori. Det er åpenbart behov for et mer detaljert begrepsapparat enn bare totalt konsum og netto formue for å behandle atferden i økonomiske saker; dette gjelder selv om man primært er interessert i nettopp de nevnte størrelser (definert på en eller annen måte).

Den viktigste grunnen til at folk har realformue i form av selveid bolig og andre varige goder er nokså sikkert at dette er den billigste måten å få tilgang til disse godene på.

Finansformuen er for folk flest nokså likvid formue, hvorav bankinnskott er en vesentlig del. For de fleste vil det være nødvendig å ha en viss kasse i forbindelse med ordinære inn- og utbetalinger (transaksjonsbehov). Videre er det alltid noen husholdninger på ethvert tidspunkt som er inne i en periode hvor de sparer til et bestemt formål, f.eks. privat bil. Dette vil også influere på den gjennomsnittlige finansformuen som vi kan observere i et tverrsnittsmateriale.

En del husholdninger føler sikkert behov for større likvid formue enn det som er rimelig å ha ut fra ovenstående motiver. Dette kan være som sikkerhet mot eventuelle større og uforutsette uttellingene.

Når det gjelder de eldres observerte store bankinnskott, tror vi dette vesentlig skyldes at forbruket deres ikke følger med tiden, at de har vennet seg til et lavt forbruk den gang de hadde liten inntekt. Etter hvert som pensjoner mv. øker, vil også den likvide formuen øke. For en del av de eldre kan det også ha vært et innslag av testamentmotiv til stede.

6. VARIGE GODER

6.1. Bruk av bolig

Hensikten med diskusjonen i kapitlene foran har vært å forsøke å få en viss grov oversikt over hvilke motiver husholdningene kan ha for å samle formue. En slik oversikt kan gjøre det lettere å vurdere hvilke nytteavveininger husholdningene foretar og hvilke variable man behøver opplysninger om for å kunne studere husholdningenes atferd empirisk, og hva et gitt observasjonsmateriale kan gi grunnlag for å studere. Det er antakelig et viktig poeng at tradisjonelle og organisatoriske særegenheter ved de forskjellige samfunn kan influere sterkt på hvilke variable som inngår ved husholdningens avveininger og dermed bør inngå i en analyse - eventuelt også ved etablering av nyttefunksjoner, konsumfunksjoner mv.

I vårt land er det neppe tvil om at boligen man bor i representerer en meget sentral størrelse for husholdningene. Eierforholdet til boligen er viktig når det gjelder boligstandard, anskaffelseskostnad, løpende boligutgift, plassering av verdi, boligen som sikkerhet for lån, og kanskje andre forhold også. Det er derfor intuitivt rimelig at boforhold mv. bør tas i betraktning dersom man skal få noen særlig innsikt i husholdningers privatøkonomiske atferd.

Det er flere grunner til dette. De som eier boligen må selv på en eller annen måte ha vært i stand til å skaffe seg den. Dette betinger at de har kunnet yte den innsats - finansielt eller på annen måte - som har vært nødvendig. Svært mange husholdninger ønsker trolig å eie boligen de bor i, og selveiere kan antakelig i mange tilfelle sies å ha oppnådd et viktig økonomisk mål i livet. I hvert fall gjelder dette hvis boligen er relativt ny og av bra standard. Vi så i kap. 3 at ca. 60 prosent av husholdningene bodde i selveid bolig i 1973. Denne andelen varierer mye med hvilken fase i livsløpet husholdningen er i. Oppstillingen nedenfor viser andelen med selveid bolig ved forskjellig alder på hovedinntektstakeren. Siden eierforholdet til boligen er sterkt avhengig av en persons yrkesstatus - bønder bor f.eks. "alltid" i selveid bolig - holder vi nå selvstendig næringsdrivende utenfor og betrakter alle de andre, dvs. lønnstakere og ikke-yrkesaktive (i alt 2 805 husholdninger):

Alder på hovedinntektstaker	Andel med selveid bolig (prosent)
ALLE	53,7
Under 30 år	16,5
30 - 39 år	55,1
40 - 49 "	67,9
50 - 59 "	69,2
60 - 66 "	64,7
67 - 74 "	60,8
75 år og over	51,9

Som vi ser er det relativt få av de yngste som har skaffet seg selveid bolig. Andelen øker fram mot 60-årsalderen og avtar deretter. Det kan være grunn til å se litt nærmere på gruppene med og uten selveid bolig.

For det første vil det ha interesse hvilket "boligkonsum" henholdsvis selveiere og andre nyter godt av. Er det f.eks. slik at selveiere har "mer bolig" til disposisjon enn andre? Og til hvilken pris?

Før vi prøver å svare, må vi ha en eller annen måte å definere og måle boligkonsumet på. En måte å måle dette på er å nytte arealet på boligflaten. Det kan imidlertid også være ønskelig å nytte andre indikatorer på omfanget eller verdien av boligjenestene, f.eks. alderen på boligen, boligtype, utstyret i boligen mv.

Ved siden av arealet vil vi forsøksvis nytte alderen på boligen. Arealet er målt i m² boligflate (medregnet kjøkken) og alderen i antall år siden byggeåret (opprinnelig byggeår). Beregningene må delvis tas snarere som eksempler enn noen slags "objektiv" beskrivelse av virkeligheten.

Vi skal nytte branntakst på boligen som et uttrykk for boligens "boverdi". Alternativt kunne man kanskje tenke seg å nytte formuesverdi/skattetakst som mål på boverdien. Det er imidlertid vårt inntrykk at sistnevnte i mindre grad enn førstnevnte justeres i takt med bl.a. byggekostnaden og prisstigning for øvrig i samfunnet 1).

I forbruksmaterialet har vi opplysninger om branntakst bare for selveide prosentlignede boliger.

I utvalget for 1973 er det 1 491 husholdninger hvor hovedinntektstaker bor i selveid prosentlignet bolig og hvor vi har oppgave over boligflate, branntakst og alder på boligen. Det er denne gruppen vi skal nytte til å estimere sammenhenger mellom boligflate, alder på boligen og branntakst.

Det kan tenkes mange forskjellige former på funksjonssammenhengen mellom areal (m²), alder (år) og branntakst (i 100 kroner). Vi har her valgt følgende:

$$\text{Branntakst} = \text{konstant} + \text{konstant} \cdot \text{boligflate} + \\ \text{konstant} \cdot \text{alder} + \text{konstant} \cdot \text{alder} \cdot \text{boligflate} + \text{restledd.}$$

Estimering ved vanlige minste kvadraters metode gav følgende resultat:

$$\text{Branntakst} = 275 + 12,90 \cdot \text{boligflate} + 3,46 \cdot \text{alder} - \\ 0,068 \cdot \text{boligflate} \cdot \text{alder.}$$

Multipel korrelasjonskoeffisient: 0,548.

En fikk følgende t-testverdien 2):

- boligflate	2,42
- alder	20,62
- boligflate · alder	-5,66

Det er her grunn til å merke at alderen på boligen teller positivt for branntakstverdien.

Effekten av alder er dog ikke særlig sterk. Videre ser en at boligflate x alder bidrar negativt, dvs. at høy alder indirekte kan sies også å medføre en lavere verdi.

Ved hjelp av de estimerte parametrene og opplysninger om boligflate og alder, kan vi beregne en "gjennomsnittlig branntakstverdi" også for den øvrige del av boligmassen. Vi lar denne beregnede verdien være et uttrykk for boligkonsumet (T) for gruppene 1). For husholdningen i selveide boliger og for andre finner vi:

	<u>Selveiere</u>	<u>Andre</u>
Boligkonsum (T)	1 500	1 110

1) Det er imidlertid selvsagt også visse ulemper ved å nytte branntakst. Branntaksten varierer f.eks. etter om boligen er bygd av tre eller mur. Dette forhold har vi imidlertid ikke opplysninger om i undersøkelsen. 2) Students t-test. Testverdien er et uttrykk for utsagnskraften. Som "tommelfingerregel" pleier man "med sikkerhet" å si at parameteren er forskjellig fra null når t-verdien >2 eller <-2. Enheten er branntakst i 100 kroner.

Det vil også være interessant å sammenlikne bokostnadene for husholdninger i selveide boliger og for andre. Det er store problemer med bokostnadsbegrepet for dette formål. Begrepet omfatter vedlikehold og andre driftsutgifter, husleie og renter på lån. Det er imidlertid ikke beregnet renter av egen kapital i boligen. Heller ikke er avdrag på lån tatt med. (Avdrag oppfattes som sparing.) Dette gir følgende gjennomsnittlige boutgifter (kroner pr. år):

	<u>Selveiere</u>	<u>Andre</u>
Boutgifter kr	3 000	3 770

Som nevnt er det ikke regnet med noen rente av egenkapitalen i boutgiftene. Det samme gjelder for øvrig for leid bolig med innskott mv., dvs. hvor husholdningen eier en del i boligen. Det er heller ikke regnet med avskrivning i kostnadsbeløpet. Spørsmålet kan være om dette fører til at kostnadene ved å bo i egen bolig blir satt for lavt. Her kan det tilføyes at kostnadene heller ikke er redusert for en eventuell prisgevinst på boligen, et moment som trekker i motsatt retning. Det er ikke lett å si hvordan nettovirkningen vil bli, om prisgevinsten er større eller mindre enn en beregnet egenkapitalrente pluss avskrivninger. Prisgevinsten vil trolig variere nokså mye mellom de forskjellige distrikter. Gevinsten har f.eks. trolig vært større i tettbygde enn i spredtbygde strøk, i gjennomsnitt.

Med alle disse reservasjoner en mente viser tallene at boligkonsumet (T) er høyere for selveiere enn for andre, selv om de andre har høyere boutgifter. Det ligger imidlertid bestemte forutsetninger til grunn for konklusjonen.

Blant husholdninger uten fast selveid bolig har vi følgende grupper:

- leid bolig uten innskott
- leid bolig med innskott
- tjenestebolig, forpakterbolig, kårbolig

Det kan være interessant å prøve å finne en "markedspris" på boligkonsumet (symbolisert P_T).

For å finne en markedspris måtte vi hatt et fritt marked for leide boliger. Det ha vi ikke, og særlig ikke blant eldre leide boliger.

I mangel av noe bedre har vi nyttet boligutgiftene for husholdningen med "leid bolig uten innskott" for å beregne en slags gjennomsnittlig markedspris pr. enhet av T . Gjennomsnittlig T for denne gruppen er $T = 1\ 015$. Boutgiftene er gjennomsnittlig kr 2 785. Dette gir en markedspris på

$$P_T = \frac{\text{boutgift}}{T} = \frac{\text{kr } 2\ 785}{1\ 015} = \text{kr } 2,74$$

Denne prisen medfører at verdien av boligkonsumet ($P_T \cdot T$) er kr 4 105 pr. år for selveiere og kr 3 040 for de andre. Disse tallene kan lett sammenliknes med boutgiftene (kr pr. år):

	<u>Med selveid bolig</u>	<u>Uten selveid bolig</u>
Verdi av boligkonsum ($P_T \cdot T$)	4 105	3 040
Boligutgifter	3 000	3 770

Etter den beregningsmåten som er nyttet her får selveierne et relativt høyt boligkonsum og lav boutgift, sammenliknet med andre husholdninger.

Det er verd å merke at 32 prosent av gruppen "uten selveid" er leieborere med innskott, dvs. at de selv har skutt inn kapital i boligen. Det var vel rimelig å vente at boligleien for dem gjennomsnittlig skulle ligge noe lavere enn markedsleien for tilsvarende bolig. Dersom vi hadde beregnet P_T på denne gruppen, ville vi imidlertid fått $P_T = 4,86$. (Husleie og rente på lånt kapital er regnet med men ikke rente av egen kapital.) For gruppen tjenestebolig - forpakterbolig - kårbolig ville P_T blitt kr 2,06.

Den statlige boligfinansiering gjennom Husbanken har hatt meget stor betydning for den private boligbyggingen. Lav rente og lang avdragstid har uten tvil gitt meget lave boutgifter for selveiere.

6.2 Boligen som formuesplassering

Investering i selveid bolig har visse skattemessige fordeler framfor f.eks. bankinnskott. Verdistigning på boligen blir aldri inntektsbeskattet med mindre boligen blir solgt. Og heller ikke må man alltid betale inntektsskatt av realisert gevinst ved salg. Blant annet blir ikke gevinsten inntektsbeskattet hvis beboeren har hatt boligen i minst 10 år og selv har bodd der i minst 5 av de siste 10 år. Det gjelder også visse unntak for beskatning hvis gevinsten reinvesteres i annen fast eiendom. Alternativet til plassering i bolig vil for mange husholdninger være plassering i bank. For det første har slik plassering gitt meget lav nominell avkastning i hele lavrenteperioden. Videre har den generelle prisstigningen i samfunnet i mange år vært klart høyere enn renteavkastningen. Det betyr at realverdien av inntænder på bankkonti blir redusert over tiden. Dette til tross så blir den nominelle renteavkastningen inntektsbeskattet dersom renteinntekten overstiger visse grenser. Det er innlysende at det under slike forhold er langt mer lønnsomt å finansiere bolig ved låneopptak enn ved å spare på forhånd og anskaffe boligen etterpå. Vi så i kap. 3 at det særlig er eldre personer som har store bankinnskott (og liten gjeld). Inntektstapet som de eldre har hatt av sine innskott har utvilsomt fungert som "subsidiert" av låntakergruppene i samfunnet i det meste av etterkrigstiden, bl.a. private boligbyggere.

For å studere boligenes betydning for formuen i husholdningene deler vi på grunnlag av formuesundersøkelsen 1973 inn formuen i forskjellige kategorier: bankinnskott, fast eiendom og annen formue. Dette gjøres for husholdninger med og uten selveid bolig. (Selvstendig næringsdrivende er holdt utenfor.)

Tabell 3. Formue for husholdninger med og uten selveid bolig. Likningsverdi. Kroner

Formue	Alle	Med selveid bolig	Uten selveid bolig
Bruttoformue	72 300	100 700	38 400
Bankinnskott	13 700	16 100	10 900
Fast eiendom	36 000	59 800	7 700
Annen formue	22 500	24 800	19 800
Gjeld	28 600	42 700	11 800
Nettoformue	43 600	58 000	26 500
Personer pr. husholdning	2,80	3,12	2,42

Vi ser at både brutto og netto formue er langt høyere for husholdninger med selveid bolig enn for de andre. Videre er fast eiendom en vesentlig del av formuen for selveiere.

Inntekts- og formuesundersøkelsen er basert på skattevesenets verdsetting av formuen. Det er vel kjent at skattevesenet særlig vurderer fast eiendom lavt. I følgende oppstilling har vi byttet ut skattevesenets formuesverdi på selveid bolig med brannforsikringsverdien, hentet fra forbruksundersøkelsen. Dette gir følgende tall:

Tabell 4. Formue for husholdninger med og uten selveid bolig. Branntakst på prosentliknet bolig. Kroner

Formue	Alle	Med selveid- eid bolig	Uten selveid- eid bolig
Bruttoformue	117 800	184 300	38 400
Bankinnskott	13 700	16 100	10 900
Fast einendom	81 500	143 400	7 700
Annen formue	22 500	24 800	19 800
Gjeld	28 600	42 700	11 800
Nettoformue	89 200	141 900	26 500

Oppstillingen viser at denne måten å verdsette selveid bolig på fører til radikalt endrede formuestall for husholdninger med egen bolig, ved at brutto- og nettoformuen øker kraftig. Fast eiendom blir en komponent som dominerer formuestallene nokså sterkt for denne gruppen.

Det ovenstående tyder på at det er en nokså stor grad av vilkårlighet til stede når visse formueskategorier blir verdsatt. Et slikt faktum bør man absolutt ha i minne før man eventuelt begynner å "finregne" på materialet.

Oppstillingen viser også at gjelden er langt større for selveiere enn for andre. Å ha egen bolig vil ofte medføre:

- høy bruttoformue
- høy gjeld
- nettoformue som øker etter hvert som gjelden nedbetales
- billig husvære (etter foranstående beregninger)

Spørsmålet er nå hvilke nytteavveininger husholdningene foretar når de vurderer å skaffe seg egen bolig. Selveid bolig betinger som regel låneopptak. Det er da også en betingelse at det er mulig å oppnå lån til en akseptabel rente. De sentrale størrelsene for husholdningen vil vel være boligkonsumet (T, dvs. standard på boligen mv.) - effektiv husleie - lånemuligheter og renteutgifter - muligheten for prisgevinst på boligen. I vårt materiale fra 1973 har vi opplysninger om bl.a.

- eierforholdet til boligen
- formue (brutto og netto)
- gjeld
- boutgifter (herunder renter)
- "boligkonsum" (beregnet)

Disse størrelsene sier til sammen en god del om den økonomiske situasjon for en husholdning. Det neste problemet er å finne ut hvordan en skal stille opp hypoteser, hva som er årsak og hva som skal oppfattes som endogene og eksogene variable. Det er klart at det meste er endogent i en husholdning i egentlig forstand, bl.a. også barnetall og bosted. Eierforholdet til boligen er vel i denne forstand også en endogen variabel. Hvorvidt en husholdning selv eier boligen den bor i har vel, (delvis) vært et resultat av bevisste overlegninger hos husholdningen på et tidligere tidspunkt. Oppstillingen i avsnitt 1 i dette kapitlet over andeler av husholdningene ved forskjellig alder på hovedinntektstakeren er et eksempel på at andel selveiere betraktes som en endogen størrelse. I oppstillingene i dette avsnittet over formuesforholdene for selveiere og for andre oppfattes derimot eierforholdet som eksogent gitt. I sistnevnte tilfelle er formue og gjeld å betrakte som endogene størrelser. Ved en eventuell analyse av virkningen på bokostnadene av endringer i rentesatsene på boliglån vil på den annen side gjeldsbeløpet bli oppfattet som eksogent gitt.

Spørsmålet om eksogene og endogene variable vil naturligvis måtte avgjøres for hver enkelt problemstilling, ikke en gang for alle. I vid forstand er f.eks. eierforhold, formue og gjeld, egen arbeidsinnsats ved bygging, boligkonsum og bokostnader engogene variable, som husholdningen tilpasser ut fra bl.a. arbeidsinntekt, tomtekostnader, materialkostnader, rentenivå og avdragsvilkår mv. I kap. 7 er husholdningers tilpasningsvariable kort omtalt.

6.3 Andre varige goder

Hytte eller fritidshus er nest etter boligen den vanligste form for fast eiendom i private husholdninger. I forbruksundersøkelsen 1973 var det 18,6 prosent av husholdningen som eide fritidshus. Dersom vi også her holder selvstendig næringsdrivende utenfor, finner vi at 18,0 prosent av husholdningene hadde fritidshus. Denne andelen varierer med alder på hovedinntektstaker og bostedsstrøk for husholdningen:

	<u>Andel med fritidshus: Prosent</u>
ALLE	18,0
Alder på hovedinntektstaker:	
Under 30 år	7,6
30 - 39 år	14,3
40 - 49 "	26,1
50 - 59 "	23,5
60 - 66 "	23,9
67 - 74 "	13,9
75 år og over	7,8
Bostedsstrøk:	
Oslo - Bergen - Trondheim	25,6
Andre tettbygde strøk	19,6
Spredtbygde strøk	10,8

Variasjoner mellom husholdninger når det gjelder andelen med hytte har visse likhetstrekk med det vi fant for selveid bolig. Det er imidlertid blant de eldre relativt færre med hytte enn med selveid bolig. Vi ser også at andelen med fritidshus varierer mellom bostedsstrøk. Dette skyldes vel mye at "behovet" for hytte er forskjellig for folk i byen og på landet. Dersom man bor i landleig strøk i "hytte" hele året, er det rimeligvis mindre behov for enda en hytte i tillegg.

Vi har ikke i forbruksundersøkelsen noen opplysninger om ligningsverdi eller branntakst på fritidshus. Heller ikke har vi opplysninger om størrelse, alder eller beliggenhet. Dette materialet gir derfor nokså begrensede muligheter for analyse, og vi skal ikke forsøke å behandle fritidshus på noen eksplisitt måte i de følgende betraktningene. Utgifter til drift og vedlikehold av hytte går inn som en del av det øvrige konsum.

Også andre varige forbruksgoder vil vi her behandle på samme summariske måte. Vi lar konsumet være representert ved utgifter til anskaffelse foruten drift og vedlikehold (f.eks. av privat bil). Dette er en forenkling som kanskje er tillatelig ved mange problemstillinger. Det er også lett å utvide resonnementet ved f.eks. å innføre beholdning av varige goder som en separat størrelse hvis dette er ønskelig. Forbruksmaterialet gir visse muligheter i så måte. Det er f.eks. foretatt en statistisk analyse om varige forbruksvarer i husholdningen (se [4]).

7. VALGHANDLINGER PÅ LANG OG KORT SIKT

7.1 Generelt

Personer og husholdninger er stilt overfor et system av visse utenfra gitte forhold, og innenfor dette systemet foretar de sine handlinger, eller om man vil: tilpasning av sine handlingsvariable.

Hva eller hvilke variable som bør oppfattes som utenfra gitt, og hvilke som er handlingvariable, avhenger av lengden på tidshorizonten. En del variable har husholdningen liten mulighet til å forandre på i det korte løp. Det vil si at når et valg først er truffet, er situasjonen mer eller mindre låst fast en tid framover. Valg av utdanning og yrke kan f.eks. ofte være tidkrevende å gjøre om igjen når et valg er truffet.

7.2 Tilpasning på lang sikt

På svært lang sikt kan selvsagt den enkelte "bestemme" nokså mye, dvs. at det er lite som er gitt utenfra. En kan nesten si at arv og miljø er det eneste den enkelte kan gjøre lite med.

Figur 2. Tilpasningsvariable og utenfra gitte forhold på lang sikt

Husholdningens tilpasningsvariable	Utenfra gitte forhold
Svært mange variable: utdanning, yrke, familie, bosted, konsum, formue, osv.	A. Medfødte evner og anlegg B. Miljø. bl.a. oppvekst og tradisjon, opplæring og påvirkning i yngre år C. Institusjonelle og andre forhold i samfunnet

Handlingsvariablene er her mange, og omfatter stort sett "valg av livsløp".

7.3 Tilpasning på mellomlang sikt

Uten å gå noe nærmere inn på hva som skal menes med "mellomlang" sikt, vil vi her nevne noen flere detaljer når det gjelder utenfra gitte forhold, bl.a. arbeidsvilkår, rentenivå, forbrukerpriser, skatteregler.

Når det gjelder tilpasningsvariable, tenker vi her særlig på arbeidsinnsats, konsum og formue.

Figur 3. Tilpasningsvariable og utenfra gitte forhold på mellomlang sikt

Husholdningens tilpasningsvariable		Utenfra gitte forhold
A. ARBEID	a) Antall husholdningsmedlemmer i arbeid	A. Yrke, utdanning
	b) Overtidsarbeid/ekstrajobb	B. Tilgang på arbeid
B. KONSUM	a) Boligkonsum	C. Lønnsatser
	b) Annet konsum	D. Beskatningsregler ved lønn
C. FORMUE MV.	a) Eierforhold bolig	E. Stønads- og pensjonvilkår
	b) Realformue	F. Inn- og utlånsrentesatser, avdragsvilkår
	c) Gjeld	G. Beskatningsregler for bl.a.
	d) Finansformue	- økonomisk fordel ved å bo i egen bolig - prisgevint på boligen - renteinntekter - renteutgifter

7.4 Tilpasning på kort sikt

På kort sikt har ikke husholdningene alltid så mange muligheter for å innrette seg etter som omstendighetene skifter. Det vil si at det meste er gitt utenfra.

Vi kan illustrere forskjellene i tilpasningen på lang og kort sikt med et eksempel. Vi antar at det gjennomsnittlige rentenivået på lån går sterkt opp. Hvordan vil folk reagere på dette? Mye vil avhenge av hvilken situasjon de er i. Folk som overveier å anskaffe bolig, vil kanskje utsette byggingen eller bygge en mindre bolig enn de opprinnelig hadde tenkt. Dersom de alt har bygget og pådratt seg gjelden når rentehevingen kommer, er det for seint å utsette byggingen og opplåningen, og tilpasningsbetingelsene er selvsagt annerledes. Det kan kanskje bli snakk om å ta ekstrajobber, å redusere øvrige konsumutgifter, leie bort en del av boligen eller eventuelt selge huset.

Figur 4. Tilpasningsvariable og utenfra gitte forhold på kort sikt

<u>Husholdningenes tilpasningsvariable</u>	<u>Utenfra gitt forhold</u>
Løpende konsum og evt. grad av overtid, ellers ikke så mange tilpasningsmuligheter	A. Ordinær arbeidsinntekt, stønadsmottak mv. B. Bl.a. boliggjeld og annen gjeld, renteutgifter og avdragstid C. F.eks. skatteregler/endring av reglene. Skattebeløp og endring av beløp

Dette var bare et eksempel, men tilsvarende gjelder i så mange sammenhenger. Det har ofte liten interesse å snakke om virkingen av f.eks. et offentlig tiltak, uten å presisere hvilken virkning man tenker på, og virkingen for hvem.

8. EKSEMPLER PÅ HUSHOLDNINGERS TILPASNING OG ØYEBLIKKELIG VIRKNING AV OFFENTLIGE TILTAK

8.1 Inntektsvirkning av enkelte skatteregler for husholdninger med og uten selveid bolig

Vi skal her dele inn husholdningene i to grupper, de som bor i selveid bolig, og alle andre. Selvstendig næringsdrivende holdes utenfor i dette kapitlet. Dette gjør vi av forskjellige grunner. Selvstendiges gjøren og laden er sikkert vanskeligere å forstå enn andres, bl.a. ved at det med våre data kan være vanskelig å skille mellom hva som er produsentatferd og konsumentatferd. Dette gjelder bl.a. utgifter til renter. Videre kan det kanskje være at selvstendiges forbrukeratferd gjennomsnittlig avviker fra andre folks. Datagrunnlaget er 2 805 husholdninger fra 1973.

For husholdninger med og uten selveid bolig har vi følgende opplysninger:

Tabell 5. Noen økonomiske hovedstørrelser for husholdninger med og uten selveid bolig. Kroner

	Med selv- eid bolig	Uten selv- eid bolig
Inntekt før direkte skatter/avgifter 1)	55 200	46 300
Direkte skatter/avgifter	14 500	12 800
Inntekt etter direkte skatter/avgifter (disponibel inntekt)	40 600	33 500
Bankinnskott	16 100	10 900
Gjeld	42 700	11 800
Renter på lån	2 200	600
Boligutgift 2)	3 000	3 800
Boligkonsum (T) 2)	1 500	1 100
Total forbruksutgift	38 000	33 900
Personer pr. husholdning	3,3	2,6
Tallet på husholdninger	1 607	1 198

1) Begrepet er definert i vedlegget. 2) Se kap. 6.

Det vi her observerer er resultatet av husholdningers måte å tilpasse seg på i samfunnet. Tilpasningen har delvis pågått som en prosess over tid, hvor "forklaringsvariablene" er å finne i de økonomiske og eventuelt andre forhold i en årrekke forut for observasjonsåret.

Renteutgiftene er kr 2 200 pr. år for husholdninger med selveid bolig og kr 600 for de andre. Disse beløpene tilsvarer henholdsvis ca. 5,2 og 5,1 prosent av gjelden ved årets utgang. En økning av rentesatsen til f.eks. 7,5 prosent ville ført til årlige renteutgifter på ca. kr 3 000 og kr 900. Spørsmålet kan være hvilket utslag dette ville gi i den disponible inntekten for de to gruppene.

Vi har søkt å estimere parametre i en sammenheng mellom inntekt før direkte skatter og avgifter og inntekt etterpå (disponibel inntekt). Nokså vilkårlig har vi valgt funksjonsformen:

$$\text{Disponibel inntekt} = \text{konstant} + \text{konstant} \cdot (\text{inntekt før skatt}) +$$

$$\text{konstant} \cdot \left(\frac{\text{inntekt før skatt}}{\text{gjennomsnittlig inntekt før skatt}} \right)^2 +$$

$$\text{konstant} \cdot (\text{antall personer i husholdningen}) + \text{restledd}$$

(2. ordensleddet er skrevet som inntekt/gjennomsnittsinntekt for å oppnå "hendige" tallstørrelser.)

Estimering ved minste kvadrater metode gir 1):

	<u>Gjennomsnitt</u>	<u>Regr.koeff.</u>	<u>t-testverdi</u>
Inntekt før skatt	52 900	0,61	113
$\left(\frac{\text{Inntekt før skatt}}{\text{Gj.snitt inntekt}} \right)^2$ før skatt	1,37	-585	-8
Antall personer	3,00	1 229	19
Konstantledd:		3 489	
Multipel korr.koeffisient:		0,975	

Funksjonen er som sagt valgt nokså tilfeldig og er bare ment som et eksempel. "Resultatene" som følger bør derfor også bare tas som eksempler.

For en husholdning på 3 personer får vi følgende sammenheng mellom inntekt før og etter skatt (1973):

<u>Inntekt før skatt</u>	<u>Inntekt etter skatt</u> <u>(disponibel inntekt)</u>
10 000	13 300
20 000	19 200
30 000	25 300
40 000	31 200
50 000	37 200
60 000	43 000
70 000	48 900

1) Enheten er kroner pr. år.

Den deriverte av inntekt etter skatt med hensyn på inntekt før skatt blir:

$$0,61 - 2 \cdot 585 \cdot \left(\frac{\text{inntekt før skatt}}{\text{gj.snitt inntekt før skatt}} \right) =$$

$$0,61 - 0,00000042 \cdot (\text{inntekt før skatt}).$$

For gjennomsnittsinntekten blir den deriverte lik 0,59.

En kan nå lett regne ut at en økning av rentesatsen fra ca. 5 prosent pr. år til 7,5 prosent pr. år ville føre til en netto reduksjon i disponibel inntekt på ca. kr 660 for selveiere og ca. kr 180 for de øvrige - for husholdninger på de gjennomsnittlige inntektsnivåer i de to husholdningsgruppene. Mer interessant, og nesten like enkelt, ville det ha vært å beregne den totale virkningen for de to gruppene. En fikk da også tatt hensyn til inntektsfordelingen innen gruppene.

Helt tilsvarende kan man beregne inntektsvirkningene av å innføre en ordning med at renter ikke er fradragsberettiget. Med de observerte rentesatser ville det bety en nedgang i disponibel inntekt på henholdsvis ca. kr 1 320 og kr 360 for "gjennomsnittshusholdningene" i de to gruppene.

Det har vært reist spørsmål om man burde la renteutgifter bare opp til et visst nivå være fradragsberettiget. Vårt materiale viser at av 2 805 husholdninger er det bare 7 som hadde over kr 20 000 i årlige renteutgifter. Det er imidlertid grunn til å understreke at dette gjaldt året 1973, og at dette forholdet må antas å være i stadig endring.

Vi skal nå kort se på regler for inntektsbeskatning av selveid bolig. De fleste selveide boliger blir beskattet ved prosentligning, dvs. at verdien av å bo i egen bolig settes til en viss prosent (oftest 2,5 eller 3,0 i 1973) av boligens formuesverdi. Det er nokså vanlig antatt at formuesverdien blir satt "lavt" ved likningen, etter manges vurdering. Branntakst er f.eks. langt høyere - for 1973 finner vi følgende gjennomsnittstall for selveide boliger:

- formuesverdi kr 38 000
- branntakst " 122 000

Vi ser at branntaksten gjennomsnittlig er $122\ 000/38\ 000 = \text{ca. } 3,2$ ganger så høy som formuesverdien.

Hvis man mener at formuesverdien er lav, kunne man kanskje tenkte seg å nytte branntaktsverdien i stedet. Med 2,5 prosent av verdien ville denne endringen medføre at inntekten ble påplussert med kr 3 100 i stedet for kr 960, altså en økning på kr 2 200 i skattbar inntekt 1). Endringen ville medføre en øket beskatning på ca. kr 900 i gjennomsnitt for husholdninger med selveid bolig - altså en tilsvarende nedgang i disponibel inntekt for gruppen.

8.2 Inntektsvirkning for husholdninger på forskjellige stadier i livsløpet

Vi benytter fortsatt materialet fra forbruks- og inntekts- og formuesundersøkelsen 1973 til å beskrive noen økonomiske hovedstørrelser. Av de 2 805 husholdningene har vi tatt ut 2 256 som tilhører en av 8 "typiske" husholdningsgrupper. Vi har delt inn husholdningene i følgende typer:

Type	
1. Enslig	under 40 år
2. Ektepar uten barn, hovedinntektstaker	" 40 "
3. Ektepar med barn,	" 35 "
4. Ektepar med barn,	35 - 39 "
5. Ektepar med barn,	40 - 49 "
6. Ektepar (med eller uten barn), hovedinntektstaker	50 - 66 "
7. Ektepar, hovedinntektstaker	over 66 "
8. Enslig	" 66 "

1) Ved et "bunnfradrag" på kr 20 000 blir tallene vesentlig lavere (innført fra og med 1976).

Det finnes selvsagt mange andre typer husholdninger. Vi har her f.eks. ikke tatt med ektepar uten barn hvor hovedinntektstakeren er mellom 40 og 49 år. Denne gruppen er ikke så lett å plassere i "livsløpet". Noen kan være relativt nygifte, mens andre kan ha hatt barn som er blitt voksne og har flyttet.

Tabell 6 viser noen økonomiske hovedstørrelser for de forskjellige husholdningsgruppene.

Tabell 6. Inntekt, bankinnskott, gjeld mv. pr. husholdning for husholdninger på forskjellige stadier i livsløpet. Kroner

	Husholdningstype							Enslig og over 67 år
	Enslig under 40 år	Ektepar uten barn, hoved- inn- tekts- taker under 40 år	Ektepar med barn, hoved- inn- tekts- taker under 35 år	Ektepar med barn, hoved- inn- tekts- taker 35-39 år	Ektepar med barn, hoved- inn- tekts- taker 40-49 år	Ektepar, hoved- inn- tekts- taker 50-66 år	Ektepar, hoved- inn- tekts- taker 67 år og over	
Inntekt før direkte skatter/ avgifter	30 700	62 900	55 200	63 400	72 700	65 900	36 600	17 400
Direkte skatter/avgifter	9 600	19 400	15 300	17 100	21 000	19 000	6 400	1 800
Disponibel inntekt	21 100	43 500	39 900	46 300	51 700	46 900	30 200	15 600
Bankinnskott	2 000	6 400	3 600	7 600	9 600	17 500	24 600	14 400
Gjeld	8 800	31 600	49 600	62 900	58 700	25 700	19 400	3 300
Renter på lån	400	1 500	2 600	3 000	3 400	1 300	800	200
Boligutgift	2 200	5 600	4 800	5 000	4 600	3 100	2 300	2 000
Boligkonsum (T)	700	1 100	1 300	1 500	1 600	1 500	1 300	1 300
Total forbruksutgift	21 100	41 800	44 100	47 900	51 900	44 600	26 600	13 000
Personer pr. husholdning	1	2	3,9	4,6	4,8	3,1	2,3	1
Tallet på husholdninger	74	87	395	187	322	679	283	229

Tallene i tabellen gjelder hele husholdningen, ikke bare den enkelte inntektstaker. Vi ser da også at store husholdninger har f.eks. stor samlet inntekt.

Det er store variasjoner i formue mellom husholdningsgruppene. Bankinnskott er meget lave for de yngre husholdningene, mens gjelden derimot er høy. Bankinnskott minus gjeld er gjennomsnittlig negativ, unntatt for de eldste.

I tabell 8 og 9 har vi laget tilsvarende oppstilling, hvor det er regnet ut tall for husholdninger med og uten selveid bolig hver for seg. Dette er i alt 16 forskjellige grupper av husholdninger. Det er selvsagt mulig å foreta tilsvarende beregninger for hver av disse gruppene som i avsnittet foran. Vi skal her bare nøye oss med å peke på noen av tallene.

Vi betrakter de to husholdningsgruppene ektepar med barn med hovedinntektstaker 35-39 år og ektepar med hovedinntektstaker 67 år og over.

Tabell 7. Inntekt, formue, gjeld mv. for to husholdningstyper med og uten selveid bolig. Kroner

	Ektepar med barn, hovedinntekts- taker 35-39 år		Ektepar, hoved- inntektstaker 67 år og over	
	Selveid bolig	Ikke selv- eid bolig	Selveid bolig	Ikke selv- eid bolig
Inntekt før direkte skatter/avgifter ...	63 700	62 900	38 700	32 800
Direkte skatter/avgifter	16 700	18 100	7 000	5 300
Disponibel inntekt	47 000	44 800	31 700	27 500
Bankinnskott	6 700	9 600	28 300	17 500
Gjeld	81 700	24 300	28 100	2 500
Renter på lån	3 900	1 000	1 100	100
Boligutgift	3 900	5 300	1 100	3 400
Boligkonsum (T)	1 600	1 300	1 400	1 100
Total forbruksutgift	51 400	41 000	26 600	26 500
Personer pr. husholdning	4,4	4,3	2,3	2,1
Tallet på husholdninger	127	60	191	92

Oppstillingen viser klart at bankinnskott og gjeld er blant de størrelsene som er mest forskjellig for yngre og eldre husholdninger. En endring i rentesatsen ville ført til en omfordeling av inntekt mellom aldersgruppene - en høyere rentesats ville gjennomsnittlig vært til fordel for de eldre, mens de yngre burde ønske lav rente (har netto gjeld).

For aldersgruppen 35-39 år er inntekt før skatt omtrent den samme for selveiere og andre. Renter på lån er imidlertid større for selveiere, slik at skatten blir lavere, og inntekt etter skatt høyere. Boligkonsumet er større for selveierne, mens boligutgiftene er lavere. Med en pris pr. T på kr 2,74 blir konsumet regnet i penger henholdsvis kr 4 400 og kr 3 600.

Vi kan beregne også boligutgift pr. enhet T. Blant selveierne blir utgiften kr 2,44 for de yngre og kr 0,79 for de eldre ekteparene. For ikke selveiere er tallene henholdsvis kr 4,08 og kr 3,09 pr. T. Som rimelig er, ser det ut til at fordelene ved å være selveier tiltar med alderen (lånene blir etter hvert nedbetalt).

9. OM NYTTEFUNKSJON OG ATFERD

I kapitlen 2, 4 og 5 er begreper som husholdningers nytte- og konsumfunksjoner så vidt berørt. Det kan virke underlig at slike temaer avspises på denne måten når emnet er private husholdningers atferd. Vi skal i dette kapitlet omtale begrepene litt nærmere.

Det inntrykk man sitter igjen med fra kapitlene foran er en nær sagt uoverskuelighet av faktorer som er av betydning for de observasjoner vi kan gjøre ved statistiske undersøkelser hos husholdningene.

Mange av faktorene kan være handlingsvariable for husholdningene, mens andre oppfattes som utenfra gitt. Og en del faktorer er begge deler. Eierforholdet til boligen er kanskje ikke en handlingsvariabel i øyeblikket, men er et resultat av tidligere overlegninger og handlinger (såkalt predeterminert variabel).

Det er selvsagt ikke noe i veien for å tenke seg en nyttefunksjon, og så lesse inn i denne de viktigste variable som må antas å influere på husholdningenes nyttefølelse. Vanskeligheten består i å gjøre bruk av en slik funksjon, til å forklare husholdningenes atferd under visse inntektsbeskrankninger eller andre betingelser, og å si hvordan endringen i de ytre betingelser påvirker husholdningens handlinger.

I kap. 4 og 5 ble formuens plass i nyttefunksjonen behandlet. I den grad det er mulig å trekke noen sikker konklusjon av det som der ble sagt, er formuens plass i konsumfunksjonen mildt sagt uklar og vanskelig å bedømme. Dette gjelder særlig hvis man prøver å sammenfatte husholdningens formuesforhold i ett tall, f.eks. en slags nettoformue. Det er ellers et hovedpoeng at de variable man skal nytte for praktiske formål må være størrelser som er målbare på en meningsfylt måte.

Vi skal forsøksvis antyde noen størrelser som kanskje bør være med i en "husholdningenes nyttefunksjon":

- Forbruk av bolig tjenester (T)
- Løpende utgifter til annet forbruk enn bolig tjenester (X)
- Realformue (F_R)
- Finansformue (F_F)
- Gjeld (G)

Det er en lang rekke spørsmål som reiser seg når man skal vurdere variablenes plass i en nyttefunksjon.

Forbruk av tjenester fra varige goder er her innskrenket til tjenester fra boligen. Andre varige goder er bare representert ved løpende utgifter, f.eks. privat bil, hytte, innbo mv. I prinsippet kunne man tenke seg å la T omfatte tjenester fra alle varige poster, dersom det var mulig å få et brukbart mål på omfanget av tjenestene.

I tilknytning til tjenestene fra boligen (og eventuelt andre varige goder) kan en reise spørsmålet om ikke eierforholdet til gjenstandene burde inngå ved nytteavveiningen, særlig eierforholdet til boligen. For det er vel nærliggende å tro at det ikke er det samme for husholdningens nytte om den eier boligen selv eller ikke. Selveiere bor oftest tryggere enn leietakere, og eierforholdet gir kan hende en selvstendig glede.

Realformuen er imidlertid også tatt med, og denne er normalt influert av eierforholdet til boligen. Det kan kanskje hevdes at realformuen "ivaretar" dette hensynet.

Finansformue og gjeld er vel egentlig to sider av samme sak. Og en kan spørre om man ikke kunne nøye seg med netto finansformue (finansformue - gjeld). Imidlertid er det neppe helt likegyldig for en husholdning om den f.eks. har 100 000 kroner i gjeld og 50 000 i bankinnskudd eller bare 50 000 i gjeld og ikke noe bankinnskott (dvs. netto finansformue = - 50 000 i begge tilfelle). Følelsen av "handlefrihet" er nok større i det første enn i det sistnevnte tilfellet.

Endelig har vi altså løpende utgifter til konsum, utenom boutgifter.

Innsatt i en nyttefunksjon ($U(\cdot)$) kan dette skrives:

$$U = U(T, F_R, F_F, G, X)$$

Nytten skal altså maksimeres innenfor en eller annen budsjettbetingelse, og andre restriksjoner.

Det er grunn til å antyde hvordan de forskjellige størrelsene inngår ved nyttemaksimering (ved en gitt inntekt). Alle størrelsene i nyttefunksjonen - unntatt gjelden (G) - må vel antas å telle positivt på nytten. Formue og gjeld henger sammen, ved at realformuen ofte kan økes dersom gjelden økes, ved gitt nivå på de andre størrelsene. De observerte forbruks-, formues- og gjeldsforhold i husholdningen vil vel være resultat av husholdningens tilpasning; realformue, finansformue, gjeld og løpende konsum er avveid mot hverandre under nyttemaksimering.

Tidsdimensjonen bør helst inn i resonnementet. Det tar tid å tilpasse f.eks. formuen. De observerte størrelser er i høy grad resultat av tidligere tilpasning, f.eks. når det gjelder formue, gjeld og boligkonsum. Tidligere inntekt, rentenivå, prisstigning og skatteregler er nærliggende som forklaringsvariable til nåværende observasjoner. Det samme gjelder forventning om f.eks. framtidig rentenivå, prisutvikling, inntektsnivå mv.

Tidsdimensjonen kommer også inn i bildet på en annen måte, nemlig ved den fase i livsløpet husholdningen er i. I kap. 8 så vi f.eks. at eldre husholdninger hadde liten gjeld, noe som delvis skyldes at gjelden i stor grad er nedbetalt. Det kan også nevnes at økonomisk og sosial bakgrunn kan være nokså forskjellig for folk i forskjellige generasjoner, noe som må antas å influere på deres preferanser og tilpasning.

Forbruket av bolig tjenester kan vi tenke oss målt i penger, om vi vil (jfr. kap. 6). Den økonomiske fordelene ved evt. eget hus kan man tenke seg lagt til den øvrige inntekten som en del av den løpende husholdningsinntekten.

De viktigste forklaringsvariablene til størrelsene i nyttefunksjonen vil være:

- Fase i livsløpet for husholdningen (hovedinntektstakers alder/husholdningstype)
- Løpende inntekt (tidligere, nåværende, forventet)
- Verdistigning på realformue (tidligere, nåværende, forventet)
- Innskott- og utlånsrente (" " ")
- Kreditt-tilgang (" " ")

Det synes å være en nokså håpløs oppgave å utlede spesifiserte atferdsrelasjoner på grunnlag av forestillingen om hvilke faktorer som (på en eller annen måte) bestemmer husholdningens nyttenivå - og en tilsvarende løs forestilling om hva som er de viktigste forklaringsvariablene. Det ville bl.a. kreves kunnskaper om nyttefunksjonens sannsynlige form og kunnskaper om hvordan budsjettbetingelsen skal defineres. Dessuten ville det vel kreves at man hadde oppgaver over f.eks. tidligere inntekt mv.

Et rent empirisk studium av husholdningenes situasjon med hensyn på visse variable, f.eks. slik vi finner i vedleggstabell 1 og 2, er imidlertid langt fra uten interesse. Ved studium av slike eller liknende oppstillinger kan leseren få en viss intuitiv innsikt i hvilke "mekanismer" som ligger bak husholdningenes tilpasning. Slik innsikt kan eventuelt i neste omgang også muliggjøre framstøt på det mer teoretiske plan.

Den vanligste valghandlingsteorien for konsumentterspørsel behandler bare hvordan en gitt inntekt fordeles mellom de forskjellige varer og tjenester. Er en slik teori for "enkel"? Det er det neppe riktig å hevde, rent generelt. Teorien behandler bare en del av husholdningenes økonomi, og det kan ofte være fornuftig. Det er snarere et poeng at nevnte forenkling kanskje gjør at de relasjoner som teorien leder til ikke er særlig autonome i alle situasjoner. Vi kan ta et eksempel: Anta at utlånsrenten stiger, mens innlånsrenten er konstant. Dette kan man tenke seg fører til redusert etterspørsel etter vanlige konsumvarer, fordi "faste utgifter" til bolig stiger. Tilsvarende effekt kan oppstå ved en gjennomsnittlig nedkorting av avdragstiden på boliglån ("tvungen" sparing øker). I slike situasjoner kan det være for enkelt å feste oppmerksomheten bare ved løpende yrkesinntekt og trygde- og pensjonsinntekt når konsumutviklingen skal forutsies.

LITTERATUR

- 1 Yngve Willassen: A Theoretical and Empirical Study on the Consumption Function. Memo fra Sosialøkonomisk institutt (1976).
- 2 Trygve Haavelmo: Orientering i makroøkonomisk teori. Memo fra Sosialøkonomisk institutt (1966).
- 3 Odd Skarstad: Levestandard for private husholdninger. Artikler nr. 102 fra Statistisk Sentralbyrå.
- 4 Grete Dahl: Beholdning og anskaffelse av varige forbruksvarer i private husholdninger. Statistiske analyser nr. 28 fra Statistisk Sentralbyrå.

Tabell 8. Inntekt, formue, gjeld mv. pr. husholdning for husholdninger på forskjellige stadier i livsløpet. Bor i selveid bolig

	Husholdningstype							Enslig 67 år og over
	Enslig under 40 år	Ektepar uten barn, hoved- inn- tekts- taker under 40 år	Ektepar med barn, hoved- inn- tekts- taker under 35 år	Ektepar med barn, hoved- inn- tekts- taker 35-39 år	Ektepar med barn, hoved- inn- tekts- taker 40-49 år	Ektepar, hoved- inn- tekts- taker 50-66 år	Ektepar, hoved- inn- tekts- taker 67 år og over	
Inntekt før direkte skatter/ avgifter 1).....	:	79 000	58 400	63 700	71 400	66 200	38 700	17 300
Direkte skatter/avgifter	:	23 300	15 300	16 700	19 900	18 900	7 000	2 200
Disponibel inntekt	:	55 700	43 100	47 000	51 500	47 300	31 700	15 100
Bankinnskott	:	9 000	3 100	6 700	8 900	18 900	28 300	16 400
Gjeld	:	74 200	84 600	81 700	72 500	32 600	28 100	8 200
Renter på lån	:	4 400	4 800	3 900	4 200	1 600	1 100	400
Boligutgift	:	8 000	5 900	4 900	3 800	2 400	1 800	2 400
Boligkonsum	:	1 500	1 500	1 600	1 600	1 500	1 400	1 400
Total forbruksutgift	:	42 900	45 200	51 400	50 100	43 800	26 600	13 800
Personer pr. husholdning	1	2	4,2	4,4	4,9	3,2	2,3	1
Tallet på husholdninger	2	14	149	127	239	484	191	93

1) Se vedlegg.

Tabell 9. Inntekt, formue, gjeld mv. pr. husholdning for husholdninger på forskjellige stadier i livsløpet. Bor ikke i selveid bolig

	Husholdningstype							Enslig 67 år og over
	Enslig under 40 år	Ektepar uten barn, hoved- inn- tekts- taker under 40 år	Ektepar med barn, hoved- inn- tekts- taker under 35 år	Ektepar med barn, hoved- inn- tekts- taker 35-39 år	Ektepar med barn, hoved- inn- tekts- taker 40-49 år	Ektepar, hoved- inn- tekts- taker 50-66 år	Ektepar, hoved- inn- tekts- taker 67 år og over	
Inntekt før direkte skatter/ avgifter 1).....	30 100	60 500	53 300	62 900	76 600	64 900	32 800	17 500
Direkte skatter/avgifter	9 400	18 900	15 200	18 100	24 300	19 100	5 300	1 600
Disponibel inntekt	20 700	41 600	38 100	44 800	52 300	45 800	27 500	15 900
Bankinnskott	1 700	6 000	3 900	9 600	11 500	14 200	17 500	13 200
Gjeld	6 300	24 100	28 800	24 300	20 800	10 100	2 500	400
Renter på lån	300	1 000	1 300	1 000	1 100	500	100	-
Boligutgift	2 200	5 200	4 200	5 300	6 600	4 800	3 400	1 700
Boligkonsum	700	1 000	1 200	1 300	1 300	1 200	1 100	1 100
Total forbruksutgift	20 800	42 100	43 400	41 000	56 700	46 500	26 500	12 400
Personer pr. husholdning	1	2	3,8	4,3	4,5	2,9	2,1	1
Tallet på husholdninger	72	73	246	60	83	195	92	136

1) Se vedlegg.

Definisjon av inntekt

Inntektsopplysningene er hentet fra inntekts- og formuестellingen 1973.

Inntekten er definert som summen av nettoinntekt ved skattelikningen (herunder inntekt ved sjømannsskatteordningen) pluss særfradrag.

I tillegg til dette omfatter inntekten skattepliktig nettogevint ved slag av aksjer og tegningsretter utenfor næring, forsørgerstønad, barnetryd og økonomisk bidrag fra sosialhjelpen. En har tatt med skogbruksinntekten i 1973 istedenfor den beregnede 5-års gjennomsnittsinntekten som er med i begrepet inntekt. En har lagt til følgende av de postene som kommer til fradrag ved beregningen av inntekt: Det skattefrie fradraget i rentene av innenlandske bankinnskott mv. og aksjeutbytte, minstefradraget, skattefrie banksparing, premie for egen pensjonsforsikring, fradrag for tidligere års underskott i næring mv., fradragsberettiget del av medlemsavgiften til folketrygden for 1972, særfradrag for fiske og det meste av de skattefrie avsetninger. Videre er trukket fra fradragsberettiget tap ved slag av aksjer og tegningsretter utenfor næring.

Dessuten er lagt til utgifter ved reiser til og fra arbeidssted eller virkelige utgifter i stilling eller arbeid, merutgifter ved å bo utenfor hjemmet og ved besøk i hjemmet, lagt til lovbestemt fradrag og renter av boliggjeld.

Utkommet i serien Rapporter fra Statistisk Sentralbyrå (RAPP)

- Nr. 79/1 Hans Viggo Sæbø: Energibruk etter formål ISBN 82-537-0992-7
- " 79/2 Viggo Jean-Hansen: Det norske nasjonalregnskapet Dokumentasjonsnotat nr. 7 Sektorberegninger for samferdselssektorene og reparasjon av kjøretøyer m.v. ISBN 82-537-0968-4
- " 79/3 Jon Blaalid: Undersøkelse av renholdsbedrifter 1977 ISBN 82-537-0969-2
- " 79/4 Anne Lise Ellingsæter: Deltidsundersøkelsen 1978 ISBN 82-537-0970-6
- " 79/5 Grete Dahl: Boligutgiftsbegrepet i forbruksundersøkelsene En metodestudie ISBN 82-537-0971-4
- " 79/6 Charlotte Koren: MAFO-Makromodell for folketrygden En skisse av en budsjettmodell ISBN 82-537-0972-2
- " 79/7 Odd Skarstad: Estimering av inntekstderiverte på tverrsnittsdata med målefeil ISBN 82-537-0976-5
- " 79/8 Svein Røgeberg: Det norske nasjonalregnskapet Dokumentasjonsnotat nr. 14 Sektorberegninger for fiske og fangst ISBN 82-537-0977-3
- " 79/9 Statsansattes vurdering av arbeidsforholdene i staten 1977 ISBN 82-537-0954-4
- " 79/10 ØMI-statistikk for alminnelige somatiske sykehus ISBN 82-537-0985-4
- " 79/11 Nils Martin Stølen: Substitusjonsmuligheter mellom energivarer Med et Appendix av Steinar Strøm og Nils Martin Stølen ISBN 82-5377-0990-0
- " 79/12 Skatter og overføringer til private Historisk oversikt over satser m.v. Årene 1969-1979 ISBN 82-537-0978-1
- " 79/13 Helge Herigstad: Forbruksundersøkinga 1967-1977 samanlikna med nasjonalrekneskapen ISBN 82-537-1001-1
- " 79/14 Jon Blaalid: Oppgavebyrden for små bedrifter ISBN 82-537-0995-1
- " 79/15 Leif Korbøl og Svein Røgeberg: Det norske nasjonalregnskapet Dokumentasjonsnotat nr. 3 Sektorberegninger for jordbruk og skogbruk ISBN 82-537-1003-8
- " 79/16 Helge Herigstad: Forbrukseiningar ISBN 82-537-0994-3
- " 79/17 Morten Reymert: Makro-økonomiske virkninger for Norge av økte råvarepriser ISBN 82-537-1011-9 ISSN 0332-8422
- " 79/18 Helge Herigstad: Utgifter til reiser og transport i forbruksundersøkinga og nasjonalrekneskapen ISBN 82-537-1015-1
- " 79/19 Lars Kristofersen: Dødelighet 1970-1973 etter yrke 1960 og 1970 ISBN 82-537-1044-5
- " 79/20 Rolf Aaberge: Eksakte metodar for analyse av 2x2-tabellar ISBN 82-537-1048-8
- " 79/21 Olaf Foss og Eivind Hoffmann: Two Notes on Labour Market Statistics ISBN 82-537-1045-3
- " 79/22 Knut Ø. Sørensen: Regional dødelighet Oversikt og opplegg til behandling i befolkningsframskrivingene ISBN 82-537-1046-1
- " 79/23 Inger Gabrielsen: Aktuelle skattetal ISBN 82-537-1040-2
- " 79/24 Sigurd Tveitereid: En kvartalsmodell for priser og lønninger
- " 79/25 Innføring av aldersspesifikasjon i utdanningsmodellen ISBN 82-537-1057-7
- " 79/26 Odd Skarstad: Om husholdningers økonomi over livsløpet En metodestudie ISBN 82-537-
- " 79/27 Erik Biørn: Teoretisk opplegg for behandling av det private konsum i korttidsmodell ISBN 82-537-1053-4
- " 79/28 Halvard Lesteborg: Kapasitetsutnyttning i norsk industri ISBN 82-537-
- " 79/29 Petter Frenger, Eilev Jansen og Morten Reymert: Modell for norsk eksport av bearbeidde industrivarer ISBN 82-537-1069-0
- " 79/30 Frank Foyen: Energibruk i tjenesteytende virksomhet 1977 ISBN 82-537-

Pris kr 9,00

**Publikasjonen utgis i kommisjon hos H. Aschehoug & Co. og
Universitetsforlaget, Oslo, og er til salgs hos alle bokhandlere.**

**ISBN 82-537-1061-5
ISSN 0332-8422**